

Yunus Emre'nin hayatı hakkında bildiklerimiz son derece sınırlı, bu konuda bilgi ve belge yok denecek kadar azdır. Kendi eserlerinden çıkartılabilen bazı bilgiler, çoğu menkıbevi kaynaklara ait kimi anlatılar ve kimi kaynaklarda rastlanan birkaç bilgi kırıntısı onun hayatı hakkındaki bilgilerimizin esasını oluşturur. En temel bilgimiz ise 13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış olduğudur. Risâletü'n-Nushiyye isimli eserinin sonlarındaki

Söze târîh yidi yüz yidi-y-idi  
Yûnus cânı bu yolda fidî-yidi

beytinde geçen h. 707/ m. 1308 tarihi, bu eserin telif tarihi olup Yunus Emre'nin bu yılda hayatta olduğunu göstermektedir. Bir mecmuada bulunan ve onun h. 720 / m. 1320 yılında seksen iki yaşında öldüğünü belirten kayıt[1] araştırmacılar tarafından onun ölüm tarihi olarak kabul görmüştür. Böylece h. 638 (m. 1241) yılında doğmuş olmaktadır. Demek ki, Yunus Emre 1241-1320 yılları arasında yaşamıştır.

Yunus Emre'nin doğduğu yıl, Anadolu Selçuklu hanedanı için de sonun başlangıcına denk geliyordu. Azerbaycan'ı, İran ve Irak'ı işgal etmiş olan Moğollar, yönlerini Anadolu'ya dönmüş, buralardaki zenginlikleri ele geçirmek için fırsat kolluyorlardı. Batı'ya doğru gelişen Moğol istilasının ilk önemli etkisi kimi önemli mutasavvıf, bilim adamı ve sanatçıların; sonraları ise geniş Türkmen kitlelerinin Anadolu'ya göçü olmuştur. Mevlana Celaleddin-i Rûmî'nin babası Bahaeddin Veled, bu aydınların en meşhurlarından idi. Bu aydın göçü Konya, Kayseri gibi merkezlerdeki bilim ve sanat dünyasını hareketlendiriyor, geliştiriyor; bu arada pekçok farklı din ve tasavvuf yorumu da Anadolu'da kendisine temsilci buluyordu.

Moğol baskısının önünden kaçıp bilhassa Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yığılan ve çoğunluğunu Türkmenlerin teşkil ettiği kitleler, devletin ekonomik yapısı üzerinde olumsuz etkiler yapmış olmalıdır; zira var olan ekonomik kaynakların bu sefer daha çok insan tarafından bölüşülmesi gerekiyordu. Buna iktidardakilerin kötü yönetimi ve suistimaller, yolsuzluk ve haksızlıklar da eklenince Selçuklu Devleti, ekonomik ve sosyal sıkıntılar yaşamaya başladı; toprak ve vergi düzeni bozuldu. Bu dönemde Türkmenler arasında kimi tarikatler ve farklı İslam yorumları da yayılmakta idi. 13. yüzyılın ortalarında bu ekonomik ve sosyal bozulmaların ortasında, Ortaasya'da yaygın olan Yeseviğe benzeyen Vefailik tarikatine mensup bir şeyh olan Baba İlyas adlı bir zat, etrafında geniş Türkmen kitleleri toplamış; bu kitlelerdeki memnuniyetsizlikleri de örgütleyerek en büyük yardımcısı Baba İshak ile birlikte büyük bir isyan hareketi başlatmıştır. Baba İshak tarafından 1240 yılında fiilen başlatılan isyan sonucu Kefersud, Adıyaman, Gerger ve Kâhta isyancıların eline geçti. Baba İshak'ın emrindeki kuvvetler esas itibarıyla Türkmen olmakla birlikte gayrimüslimlerden de onun saflarına katılanlar olmuştur. İsyana kısa sürede Orta Anadolu'ya yayıldı. Ancak Baba İlyas Amasya'da Selçuklu kuvvetleri tarafından kuşatılıp ele geçirildi ve idam edildi. Harekete devam eden Baba İshak kalabalık bir kuvvetle Konya üzerine yürüdüyse de mağlup oldu ve öldürüldü; emrindekilerin çoğu kılıçtan geçirildi, kaçabilen yardımcıları sağa sola dağılıp izlerini kaybettirdiler. Bu harekete "Babaî İsyanı" adı verilmiş, Baba İlyas ve Baba İshak'ın fikirleri başka akımları da birleştirerek Anadolu'daki inanç hareketlerini yüzyıllar boyunca etkilemeye devam etmiştir.[2]

Selçuklu ordusu Baba İlyas ve Baba İshak'ın destekçilerini kılıçtan geçirmiş, kesin bir mağlubiyete uğratmıştır. Ancak Türkmen kitleleri üzerinde büyük etkileri olduğu anlaşılan bu zatların manevi ve fikri etkisini silememiş; isyan, Türkmen kitlelerin Selçuklu hanedanına küskünlüğünü artırmış; devletin ekonomik gücünü sarsmıştır.

Bu iç karışıklıklar sınırda bekleyen ve Selçuklu ordusunun gücünden çekinen Moğollar'ın iştahını artırmış ve onların Anadolu'ya doğru harekete geçmelerine sebep olmuştur. Moğollar, İran'daki kuvvetlerinin komutanı Baycu Noyan idaresinde, ilk saldırılarını Erzurum'a yaptılar. 1242 sonbaharında Erzurum'u kuşattılar ve ele geçirdiler; çocuk ve ihtiyar ayırmadan halkı kılıçtan geçirdiler. 1243 yazında Moğol ordusu yine Anadolu'ya saldırdı. Kışı hazırlıklarla geçiren Selçuklu ordusu Sivas yakınlarında Köseadağ'da Moğollarla karşılaştı. Yapılan savaşta Selçuklu ordusu kesin bir mağlubiyete uğradı. Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev Konya'ya çekilmek zorunda kaldı. Moğollar Sivas'ı, ardından Kayseri ve Erzincan'ı kuşatıp ele geçirdiler, halkı çoluk çocuk demeden kılıçtan geçirdiler; zenginliklerini yağmaladılar, surlarını ve müstahkem mevzilerini yıktılar. Bu ağır yenilgiler sonunda Moğollarla ağır vergiler karşılığında barış sağlandı. Ancak Moğol saldırıları asla durmadı ve hakimiyetleri gitgide arttı. Onların ağır vergi talepleri ancak halk üzerindeki vergi baskısıyla karşılanabiliyor, bu da Anadolu halkını fakirlik ve güvensizlik ortamı içine sürüklüyordu. Selçuklu hanedanı kağıt üzerinde varlığını sürdürmekle beraber esas hakimiyet Moğollarda idi. Selçuklu hanedanının V. Kılıç Arslan'ın 1318'de ölümüyle sona erdiği kabul edilir. Yunus Emre de yaklaşık bu yıllarda (1320) ölmüştü. Görülüyor ki, onun bütün hayatı Selçuklu hanedanının çöküş sürecine denk gelmiş, ekonomik ve siyasi sıkıntılar; savaş ve isyanlar içinde yaşamış; türlü dini görüşün cirit attığı Anadolu'da halka sevgi ve hoşgörü; erdem ve dindarlık yolunu göstermeye çalışmış; adeta çölde bir vaha yaratmış, bu yüzden şiirleri yayılmış, sevilmiş; yüzyıllar boyunca da dilden dile aktarılmıştır.

Yunus'un bu gerileme ve çöküş dönemi Anadolusunda nerede doğduğu, nerelerde yaşadığı, neyle meşgul olduğu ve nerede öldüğü de belli değildir. Kaynaklardaki kimi kayıtlar Bolu, Sakarya nehri ve Sivrihisar civarını işaret etmektedirler. Bunlar onun Orta Anadolu'da doğduğunu ve yaşadığını gösterebilir.

Kimi kaynaklarda ümmi, yani okul eğitimi görmemiş bir kimse olarak zikredilse de onun belli bir eğitimden geçtiğini kabul etmek gerekir. "Ne elif okudum ne cim" gibi ifadelerinden ümmi olduğu çıkarılabilir de bu sadece Hz. Muhammed'in ümmiliğine duyulan saygı ve zahiri bilgiye iltifat etmemenin bir yolu olarak kabul edilebilir. "Mescid ü medresede çok ibâdet eyledim" gibi ifadelerinden belli bir seviyede tahsil gördüğü kabul edilmektedir. F. Kadri Timurtaş Yunus Emre'nin tahsilini "büyük bir ihtimalle Konya'da yapmış olduğunu" ifade etmektedir.[3] Mevlana ile ilgili bazı ifadelerinden onunla görüştüğü, sohbetinde ve sema meclisinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Mevlana vefat ettiğinde (1273), otuz iki - otuz üç yaşlarında idi.

Yunus Emre, bir derviş olarak Anadolu'nun doğusuna, İran ve Azerbaycan'a yolculuklar yapmıştır. Kayseri, Sivas, Maraş, Nahçıvan, Tebriz, Şiraz, Şam gibi kültür merkezlerine gitmiş, buralarda tasavvufi fikirlerini yaymaya çalışmıştır.

Yunus Emre'nin evlenip evlenmediğini, çocuklarının olup olmadığına dair de açık belgeler yoktur. Bir şiirinde geçen "Bunda dahı verdin bize oğul u kız çift ü helâl" ifadelerinden onun evlendiği ve oğullarının, kızlarının olduğu sonucu çıkarılabilir.

Yunus Emre, şeyhinin Tapduk Emre olduğunu kimi şiirlerinde ifade etmiştir. "Tapduk'un tapusunda kul olduk kapusunda" vb. pekçok mısralarından bu anlaşılmaktadır; bir şiirinde de kendisini "Taptuklu Yunus" olarak tanımlamıştır. A. Gölpınarlı, "Yûnus'a Tapduğ u Saltuğ ve Barak'tandır nasîb" mısraından yola çıkarak onun tarikat silsilesinin Taptuk Emre, Barak Baba, Sarı Saltuk şeklinde olduğunu, Sarı Saltuk'un da Seyyid Mahmûd Hayrânî'nin halifesi olduğunu, bu zatın ise Mevlana'ya mensup olup böylece Yunus Emre'nin silsilesinin Mevlânâ'ya kadar

uzandığını ifade eder.[4] Yûnus Emre Divanı'nın birkaç yerde Mevlana hakkında saygı ifade eden sözler geçmektedir.

Bazı görüşlere göre Yunus Emre'nin yolu Hacı Bektaş-ı Veli'ye dayanmaktadır. Bu görüşlerin dayandığı kaynaklar, Taptuk Emre'yi Hacı Bektaş-ı Veli'nin halifesi olarak gösterirler. Bektaşî menkıbelerine göre, Hacı Bektaş Anadolu'ya geldiğinde buradaki büyük zatlar arasında Emre adlı birisi de vardır. Bütün Rum erenleri Hacı Bektaş'ın davetine uyup ziyaretine gittikleri halde Emre gitmez. Hacı Bektaş, Emre'yi başka bir yolla çağırıp gelmemesindeki hikmeti sorar. Emre, bir erenler meclisinde kendisine perde arkasından çıkan bir elin nasib verdiğini, o mecliste Hacı Bektaş adlı bir kimse görmediğini söyler. Bunun üzerine Hacı Bektaş o elin bir işareti olup olmadığını sorar. Emre ise elin ayasında yeşil bir ben gördüğünü söyler. Hacı Bektaş elini uzatır. Hacı Bektaş'ın avusundaki yeşil beni görüp şaşırın Emre, üç kere, "Taptuk padişahım!" der. O günden sonra adı Taptuk Emre olur.

Yunus Emre'nin eserlerinde ise Hacı Bektaş-ı Veli'nin adı hiç geçmez. Ancak Yunus'un din ve tasavvuf anlayışı ile Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makalât'ındaki ve daha sonraki Bektaşî tarikatindeki anlayış arasında önemli paralellikler vardır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin anlayışının da önemli ölçüde Ahmed Yesevî'nin anlayışına dayandığı göz önünde bulundurulduğunda, Yunus'un da bu kaynağa bağlanması, en azından aralarındaki kuvvetli etkinin ortaya konulması gerekmektedir.[5]

Yunus'un hayatıyla ilgili ayrıntıları Vilâyet-name-i Hacı Bektaş-ı Veli isimli menkıbevi kaynakta buluruz. Yunus Emre, kendi eserlerinde Hacı Bektaş-ı Veli'den hiç bahsetmemişse de, bu kaynakta onun mistik yolculuğunun başlangıcı Hacı Bektaş-ı Veli ile olan bir görüşmesine dayandırılır. Vilayetname'deki bu kaydı aynen veriyoruz :

"Hacı Bektaş'ın şöhreti her yana yayıldı, her taraftan mürid, muhip gelmeye başladı. Semâ'lar, safalar sürülüyordu, meclisler kuruluyordu. Yoksullar geliyorlar, zengin oluyorlar, murad almak dileyenler, baş vuruyorlar, muradlarına eriyorlardı.

Sivrihisar'ın güneyinde Sarıgöl derler, bir köy vardır. O köyde doğmuş Yunus Emre adlı biri vardı. Bu erin mezarı da gene doğduğu yere yakındır. Yunus, ekincilikle geçinir, yoksul bir adamdı. Bir yıl kıtlık olmuştu, ekin bitmemişti. Hacı Bektaş'ın vafını o da duymuştu. Gideyim, biraz birşey isteyeyim, dedi. Bir öküze alıç yükledi, vara vara Karaöyük'e geldi. Hünkâr'a, yoksul bir adamım, ekinimden birşey alamadım, yemişimi alın, karşılığını lütfedin, ehlimle, ayalimle aşkınıza yiyeyim, dedi. Hünkâr, emretti, alıcı yediler. Bir iki gün sonra Yunus memleketine dönmeyi kararlaştırdı. Hünkâr bir derviş gönderdi, sorun, dedi, buğday mı verelim, nefes mi? Yunus'a sordular, ben nefesi ne yapayım, bana buğday gerek, dedi. Hünkâr'a bildirdiler. Buyurdu ki : Her alıcın çekirdeği başına on nefes verelim. Yunus'a bunu söylediler, ehlim var, ayalim var, bana buğday gerek, dedi. Bunun üzerine öküzüne buğday yüklediler, yola düşdü. Fakat köyün aşığına gelince hamamın öte yanındaki yokuşu çıkar çıkmaz, ne olmayacak iş ettim ben, dedi. vilâyet erine vardım, bana nasip sundu, her alıcın çekirdeği başına on nefes verdi, kabul etmedim. Verilen buğday birkaç günde yenir, biter. Bu yüzden o nasiplerden mahrum kaldım. Döneyim tekrar varayım, belki gene himmet eder. Bu fikirle dönüp tekrar tekkeye geldi. Buğdayı indirdi, erenler, dedi, bana himmet ettiği nasibi versin, buğday gerekmez bana.

Halifeler gidip Hünkâr'a bildirdiler. Hünkâr, o iş, bundan böyle olmaz, o kilidin anahtarını Tapduk Emre'ye sunduk. Ona gitsin, nasibini ondan alsın, dedi. Halifeler,

Hünkâr'ın sözünü Yunus Emre'ye söylediler. O da Tapduk Emre'ye gitti, Hünkâr'ın selâmını söyledi, olanı biteni anlattı. Taptuk, selâmı aldı, safa geldin, kademler getirdin, halin bize malum oldu, hizmet et, emek ver, nasibini al, dedi.

Yunus, Tapduk Emre'nin tekkesine odun çeker, arkasıyla getirirdi. Yaş ağaç kesmez, eğri odun getirmezdi. Kırk yıl hizmet etti. Günün birinde Tapduk Emre'ye bir neşe geldi, hallendi. Meclisinde Yûnus-ı Gûyende adlı bir şair vardı, ona söyle dedi. Mırın kırın etti, söylemedi. Tapduk, Yûnus dedi, sohbet et, şevkimiz var, iştelim. Yûnus gene söylemedi. Bu sefer Tapduk, Yûnus Emre'ye döndü, Hünkâr'ın nefesi yerine geldi, vakti tamam oldu, o hazinenin kilidini açtık, nasibini verdik, hadi söyle, dedi. Hemen Yûnus Emre'nin gözünden perde kalktı, söylemeye başladı. Söylediği nefesler, büyük bir divan oldu."[6]

Onun, şeyhinin yanındaki hayatı hakkında menkıbevi kaynaklardakinden başka bir bilgi yoktur. Kırk yıl dergâhta hizmet etmesi, odun taşınmasıyla ilgili bir hikayede Taptuk Emre, getirdiği düzgün odunlara bakarak Yunus'a sorar : "Dağda hiç eğri odun kalmamış mı?" Yunus bu soruya şöyle cevap verir : "Dağda eğri odun çok; lâkin senin kapında odunun bile eğrisi yakışmaz!"[7]

Yunus Emre'nin mezarının nerede olduğu da tartışmalı bir konudur. Miladi takvime göre 1320-21 yılında ve seksen yaşlarında öldüğü biliniyor, ancak mezarı konusunda farklı bilgiler vardır. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde ona yakın Yunus Emre'ye ait olduğu öne sürülen mezar vardır : Sivrihisar (Sarıköy), Karaman, Ortaköy, Bursa, Kula, Erzurum, Keçiborlu, Sandıklı, Ünye ve Sivas'ta bulunan bu mezarların hangisinin eserlerini konu ettiğimiz Yunus Emre'ye ait olduğu bilinmiyor. Bu konuda birçok tartışmalar yapılmıştır; ancak hem birden fazla Yunus'un olması, hem de çok sevilen kimi zatlar için gerçekte mezar olmayan "makam"ların ihdas edilmesinin sıkça görülen bir uygulama olması bu durumu açıklayabilir. Gönüllerde yaşamayı hedefleyen, ölümü önemsemeyen, "Ölen hayvan-durur âşıklar ölmez" diyerek ölümsüzlüğünü ilan eden bir sûfiye mezar aramak da beyhûde bir uğraştır.

Yunus Emre'ye yakın dönemlerde Âşık Yunus isimli sufiyane şiirler söyleyen bir başka zatın daha yaşadığı, 1439 yılında Bursa'da vefat ettiği bilinmektedir. "Şol cennetin ırmakları akar Allah deyü deyü", "Sordum Sarı Çiçeğe", "Dertli Dolap" gibi şiirlerin bu Âşık Yunus'a ait olduğu bilinmektedir. Ancak bu Yunuslar bir süre sonra birbirine karıştırılmış, bilhassa 16. yüzyıldan sonra istinsah edilen Yunus Emre Divanları'nda ikisi aynı kimse zannedilmiştir. Sonraki yüzyıllarda yaşamış Yunuslar da vardır.[8]

[1]Beyazıd Devlet Kütüphanesi'nde 7912 numara ile kayıtlı yazmada şu ifadeler geçmektedir: "Vefât-ı Yûnus Emre, müddet-i ömr 82, sene 720" (Yunus Emre'nin vefatı, sene 720, ömür müddeti 82). Adnan Erzi, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I", Türk Tarih Kurumu - Belleten, XIV/53, Ankara 1950.

[2]Ahmet Yaşar Ocak, "Babaîlik", TDV İslam Ansiklopedisi, c. 4, İstanbul 1991.

[3]F. Kadri Timurtaş, Yunus Emre Divanı, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1980, s. 2.

[4]A. Gölpınarlı, Yunus Emre : Risâlat al-Nushiyya ve Dîvân, İstanbul 1965.

[5]M. Tatçı, Yunus Emre Divanı, Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 10-14.

[6]Vilâyetnâme : Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, Hazırlayan : Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul 1958, s. 48-49.

[7]F. Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 3. Baskı, Ankara 1976, s. 267.

[8]M. Tatçı, a.e., s. 16.

Yunus Emre Eserleri

Yunus Emre'nin şiirlerinin toplandığı Divan'ı ve Risâletü'n-Nushiyye isimli bir mesnevisi vardır. Risâletü'n-Nushiyye ve Divan, birçok yazmada bir arada peşisıra kaydedilmiştir.

Risâletü'n-Nushiyye, mesnevi nazım biçiminde, baştaki kısım dışında aruzun mefâîlün mefâîlün feûlün vezniyle yazılmış tasavvufi bir nasihatnamedir. Giriş mahiyetindeki manzum kısımdan sonra küçük bir düzyazı bölüm yer alır. Bundan sonraki kısımlar manzumdur. Manzum kısımlar, farklı nüshalarda değişmekle birlikte, yaklaşık 600 beyittir. Eserde müridin kâmil insan olma yolundaki manevi yolculuğu anlatılır. Baştaki manzum kısımda insanın yaratılışı üzerinde durulmuştur. Mensur kısımda akıl ve bilgi konusu, iman ve onu elde etmenin yolları anlatılmış; sonraki manzum bölümlerde ruh ve akıl, kibir ve kanaat, öfke ve gazab, sabır, cimrilik ve hased, gıybet ve iftira konuları temsilî hikayelerden de yararlanılarak anlatılmıştır. Yunus Emre, eserin sonunda bitiş tarihini vermiştir.

Söze târîh yidi yüz yidi-y-idi  
Yûnus cânı bu yolda fidî-y-idi

Buna göre Risâletü'n-Nushiyye h. 707/m.1307 tarihinde yazılmış olmaktadır.[1]

Yunus Emre'nin yüzyıllar boyunca Türk halkını etkileyen asıl eseri şiirleri ve bu şiirlerin toplandığı Divan'ıdır. Bu divanda yer alan şiirlerin pekçoğunda coşkun bir lirizmle Tanrı sevgisini dile getirmiştir. Yunus Emre, Anadolu'da Türk dilinin bir edebiyat dili haline yeni yeni yükselmeye başladığı bir dönemde şiirlerini söylemiştir. Kendisinden önce pek az olan Türkçe edebiyat eserlerindeki kuru Türkçe onun dilinde coşkun, çağıl çağıl akan bir ırmağa dönüşmüştü; o çağılı asırlar boyunca Türkçe söyleyişin içinde duyulmuştur.

Yunus Emre'nin Divan'ının kendi eliyle yazıya geçirilmiş bir nüshasına sahip değiliz. En eski nüshalardan biri olduğu düşünülen yazmalardan biri Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Bölümü 3889 numarada kayıtlı nüshadır (= F)[2]. Bir başka eski nüsha ise Almanya Marburg'da Staatsbibliothek Ms. Or. Oct. 2757 numarada kayıtlı nüshadır (= R). Sonraki nüshalarda ise bilhassa Âşık Yunus diye bilinen Bursa'da yaşamış bir başka Yunus'un ve başka Yunusların şiirleri, Yunus Emre'nin şiirlerine karışmış durumdadır. Bunlar dil ve üslûp özellikleriyle bir dereceye kadar bilinebilse de bütünüyle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Kaldı ki, halk belleğinde bu Yunuslar birleşerek tek bir şahsiyet olmuş durumdadır.

Mustafa Tatçı, önemli nüshaları karşılaştırarak yayımlamıştır.[3]

[1]Risâletü'n-Nushiyye'nin tenkitli ve açıklamalı yayımı için bk. Umay Günay - Osman Horata, Yunus Emre : Risâletü'n-Nushiyye, Ankara 1994; Mustafa Tatçı, Yûnus Emre Dîvânı, Risâletü'n-Nushiyye (Tenkitli Metin) III, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1997.

[2]Bu nüshanın baş tarafında Risâletü'n-Nushiyye yer alır (1b-54a). Divan ise 54b-210a yaprakları arasındadır. Tıpkı basımı, Yunus Emre Divanı, Tıpkıbasım (Ankara 1991) adıyla Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanmıştır.

[3]Mustafa Tatçı, Yunus Emre Divanı : Tenkitli Metin, Ankara 1990.